

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ**DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN UNDER CONDITIONS OF WAR**

**Павленко Т.А., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди**

**Корабель М.Г., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди**

Стаття присвячена дослідженню проблеми домашнього насильства щодо дітей в умовах відкритої збройної агресії російської федерації проти України. Зазначено, що війна росії проти нашої країни загострила проблему домашнього насильства в цілому та щодо дітей зокрема. Визначено основні причини такої ситуації. Зокрема, перше, це вимушена міграція дорослих, а відтак і дітей, у зв'язку з бойовими діями, та друге, стан стресу в якому перебувають батьки або особи, що їх замінюють, що призводить до неможливості опанувати свої емоції, що тягне за собою використання непедагогічних та подекуди, навіть, жорстоких методів виховання дітей. Встановлено, що у перші місяці повномасштабного вторгнення рф в Україну, зафіксованих випадків домашнього насильства стало менше порівняно з попередніми роками. Так, у першому півріччі 2022 року у порівнянні з першим півріччям 2021 року зафіксовано на 27,5% менше звернень до Національної поліції України з приводу домашнього насильства. У період з 01.01.2022 року по 30.06.2022 року зафіксовано на 56% менше кримінальних проваджень в контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. Проте після відносної стабілізації ситуації в країні питання повідомлення про домашнє насильство знову актуалізувалося, і у 2023 році відбулося зростання кількості звернень про факти домашнього насильства на 40% у порівнянні з 2022 роком. Зауважено, що після початку війни і наразі, залишається актуальною проблема щодо визнання дітей – свідків домашнього насильства потерпілими. Оскільки потерпілими їх визнають лише в тому випадку, коли фізичне насильство безпосередньо було спрямоване проти дитини. Зауважено, що такий підхід є помилковим, адже дитина, в будь-якому разі, отримує психологічну травму, що безпосередньо спричиняє шкоду її психічному здоров'ю.

Ключові слова: Домашнє насильство, форми домашнього насильства, діти, права дітей, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, запобігання та протидію домашньому насильству.

The article is focused on the research of issues of domestic violence against children under conditions of open armed aggression of russian federation against Ukraine. It is noted that the war of russia against our country has exacerbated the issue of domestic violence in general, in particular against children. Both the forced migration of adults and their children, with regard to the hostilities, and the state of stress of parents and those replacing them leading to the impossibility of handling one's own emotions, are of particular concern. This entails the use of non-pedagogical and sometimes even cruel methods of raising children. It is established that compared to previous years, recorded cases of domestic violence were decreasing in the first months of full-scale invasion of russian federation in Ukraine. Thus, in the first half of 2022, the National Police of Ukraine documented 27.5% fewer cases on domestic violence compared to the first half of 2021. In the period from 01.01.2022 to 30.06.2022 56% fewer criminal proceedings of domestic violence were documented compared to the same period of 2021. However, reports of domestic violence started increasing again after relative stabilization of the situation, and in 2023 the numbers of appeals of domestic violence has grown by 40% compared to 2022. It is highlighted that since the full-scale invasion started, new appeals of domestic violence against children were documented. Thus, increasing number of divorces leads to splash of domestic violence when one parent attempts to take the kid away from another parent. It is stated that both before the war and now there is an actual issue of recognizing those children who witnessed domestic violence as victims. Because they are recognized as victims only when they suffered from direct physical violence. It is noted that it is a wrong way to move forward as children receive psychological trauma anyway, which directly harms their mental health.

Key words: Domestic violence, forms of domestic violence, children, children's rights, criminal offence, criminal responsibility.

Постановка проблеми. Домашнє насильство й досі залишається одним з тих негативних явищ, які під час війни, скоріше, посилюються аніж навпаки. В умовах сьогодення проблема домашнього насильства над дітьми набуває нових аспектів. Відкрита збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України лише посилює цю проблему. Адже, по-перше, це призвело до того, що більшість соціальних контактів як дорослих, так і дітей та підлітків втрачається. Особливо це стосується саме дітей та підлітків, адже вони вимушені разом з батьками покидати своє звичне життя та переїжджати або до інших регіонів України [1, с. 5], або до інших країн, а відтак відбувається втрата звичного кола спілкування. По-друге, батьки, або особи, що їх замінюють, перебувають у стані стресу, та не завжди здатні опанувати свої емоції, а, відтак, вдаються до непедагогічних та навіть жорстоких методів виховання дітей. Зауважимо, що незважаючи на досить значну кількість нормативно-правових актів, які регулюють питання щодо протидії домашньому насильству та забезпечення прав дітей а також значну кількість методичних матеріалів та наукових праць з цього питання, проблема домашнього насильства існує і залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема протидії домашньому насильству щодо дітей привертає увагу науковці, які у своїх працях досліджували різні аспекти цього негативного явища. Так, теоретичні засади проблеми насильства над дітьми вивчали Т. Алексєнко, О. Безпалько, Н. Максимова. Питанням домашнього насильства над дитиною присвячені праці Н. Абдель-Хаді, Л. Алексєєва, К. Гусейнєвої. Соціально-правові основи захисту дітей від насильства у сім'ї досліджували такі науковці як Р. Миролюк, Т. Спіріна, Б. Цісар.

Метою статті є дослідження основних тенденцій та ознак домашнього насильства щодо дітей в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України та виокремлення основних проблемних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Лише після початку збройної агресії рф проти України 24 лютого 2022 року, Верховна Рада України 20 червня 2022 року, ратифікувала Стамбульську конвенцію [2], яка є золотим стандартом прав жінок та дітей, що є частиною прав людини та європейських цінностей, 21 червня цього ж року Закон про ратифікацію підписав Президент, і 01 листопада 2022 року ця конвенція набрала чинності для України. Положення

Конвенції передбачають, що права та інтереси потерпілих від насильства мають бути в центрі уваги незалежно від перебігу обставин в державі, що зобов'язує відповідні органи, установи до координованої співпраці між собою та з громадськими організаціями.

Відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство визначається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3]. Тобто, домашнє насильство може проявлятися у різних формах – фізичному, сексуальному, психологічному або економічному насильстві. У положеннях ст. 1 зазначеного Закону розкривається зміст кожної з цих форм. Проте, підтримаємо позицію науковців, які зазначають, що досить складно провести чітку межу між різними формами домашнього насильства, оскільки сексуальний примус обов'язково передбачає приниження гідності, а фізичне насильство впливає не лише на тілесну, а також на моральну, емоційну сфери особистості [4, с. 159].

Разом з тим, домашнє насильство, незважаючи на те в якій формі (формах) воно було вчинено має спільні ознаки. Перше, насильство завжди здійснюється умисно. Тобто особа, яка вчинила домашнє насильство, усвідомлювала або повинна була усвідомлювати характер вчинюваних нею дій або бездіяльності, передбачала або могла передбачити (виходячи з її фізичного і психічного стану) можливість настання таких шкідливих наслідків, як заподіяння моральної шкоди, шкоди фізичному або психічному здоров'ю іншого члена сім'ї. Друге, завжди спостерігається перевага сил кривдника у порівнянні із постраждалою особою. Найчастіше люди, які вчиняють насильство, мають певні переваги – це може бути вік, фізична сила, економічно вигідніше положення тощо. Третє, діяння кривдника порушують права та свободи потерпілої особи, оскільки кривдник намагається контролювати постраждалу особу, тим самим обмежуючи (порушуючи) права та свободи. Четверте, домашнє насильство завжди спричиняє шкоду (фізичну, психологічну, економічну або сексуальну) іншій особі. Ця шкода може бути різною: матеріальною (викрадення грошей, позбавлення частини майна подружжя); фізичною (тілесні ушкодження тощо); шкода психічному здоров'ю (погіршення емоційного стану, стрес, пригнічення, страх, депресія, тривожний розлад тощо). Як ми бачимо будь-які прояви домашнього насильства тягнуть за собою серйозні негативні наслідки.

Згідно аналізу даних вчинення домашнього насильства у перші місяці повномасштабного вторгнення РФ в Україну, зафіксованих випадків домашнього насильства стало менше порівняно з попередніми роками. Зокрема, у першому півріччі 2022 року у порівнянні з першим півріччям 2021 року зафіксовано на 27,5% менше звернень до Національної поліції України з приводу домашнього насильства. У період з 01.01.2022 року по 30.06.2022 року Офіс Генерального прокурора зафіксував на 56% менше кримінальних проваджень в контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року [5]. Перше, що спадає на думку, коли дивишся на таку статистику, що начебто ситуація з проявами домашнього насильства з 24 лютого 2022 року покращилася. Насправді ж, як зазначають експерти Аналітичного центру ЮрФер, такі статистичні дані навіпки дозволяють припустити, що люди не звертаються по юридичну допомогу через бар'єри, зумовлені війною. І дійсно, це так, адже за перше

півріччя 2023 року правоохоронці зафіксували на 40% більше повідомлень щодо домашнього насильства, ніж за аналогічний період 2022 [6].

Можемо виокремити декілька причин зниження кількості звернень до правоохоронних органів жертв домашнього насильства на початку війни. По-перше, потерпіла особа може сама нівелювати проблему домашнього насильства. Адже, «не на часі», в країні війна, у державі і так багато серйозніших проблем, аніж протидія домашньому насильству. По-друге, постраждала особа може проявляти певну пасивність, оскільки не вірить в дієвість заходів, які мають застосувати уповноважені органи та особи. По-третє, потерпіла особа може бути обтяжена вирішенням інших нагальних потреб, що зумовлені війною: безпека, житло, нове місце перебування, нове оточення. А відтак, не звертається до правоохоронних органів за фактом домашнього насильства. По-четверте, жертва вперше саме під час війни стикається з проблемою домашнього насильства. По-п'яте, домашнє насильство на тимчасово окупованих територіях або у сірій зоні / території ведення активних бойових дій. Тут жертва стикається ще й з проблемою відсутності доступу до тих базових послуг, які надають на підконтрольній Україні території. По-шосте, з початком війни ми спостерігаємо нові ситуації проявів домашнього насильства. Так, наприклад, можемо навести ситуації, коли літні люди, які прихистили родичів, що постраждали від війни, потерпають від економічного, психічного, фізичного насильства з боку таких родичів. По-сьоме, у період війни спостерігаються певні особливості, що пов'язані з розглядом судами справ про домашнє насильство [7, с. 87–89].

Після ж відносної стабілізації ситуації в країні та облаштування людей з зон активних бойових дій в більш безпечних регіонах України, питання повідомлення про домашнє насильство знову актуалізувалося, а відтак ми бачимо зростання кількості звернень про факти домашнього насильства у 2023 році. Крім того, запуск у серпні 2022 року в Україні мобільного застосунку із замаскованим інтерфейсом, дозволяє жертвам домашнього насильства непомітно повідомити правоохоронні органи про ситуацію домашнього насильства, що дає можливість потерпілим, які піддаються тотальному контролю з боку кривдника, також звернутися до поліції.

Найбільш незахищеними від домашнього насильства як до війни так і в умовах воєнного стану залишаються діти. Наприклад, до повномасштабного вторгнення найчастіше на гарячу лінію зверталися з комплексними випадками насильства. 75% дітей та підлітків, які звертаються на гарячу лінію – дівчата. За даними Генеральної прокуратури України та Національної поліції України, за 2020 рік році порівняно з 2019 роком на 32% зростає кількість звернень про факти вчинення домашнього насильства і становила 208 748 заяв. Хоча лише 2% – від дітей. Діти-свідки домашнього насильства були ідентифіковані судом у 25% вироків і лише в 6 % справ їх визнали потерпілими. Дуже часто зі змісту вироку не можна встановити вік дитини. У 75% випадків взагалі не згадувалося про присутність під час вчинення домашнього насильства будь-якого свідка, зокрема її дитини. 3 жовтня 2020 року по березень 2021 року проводився Моніторинг на Національній гарячій лінії для дітей та молоді. В ньому взяли участь 133 добровольці. Його метою було з'ясувати ефективність реагування державних органів на випадки домашнього насильства, від якого страждають діти. Стало очевидним, що фізичне насильство є найпоширенішим і про нього казали 52% опитаних. Лише 50% опитаних звернулися до поліції, 24 особи повідомили, що поліція не відреагувала на факт домашнього насильства щодо дитини. У деяких випадках поліція прийняла заяву, але не повідомила інформацію у службу у справах дітей. Лише 6 осіб звернулися до суду з приводу обмежувального припису де

окремі заходи стосувалися дитини. Тільки 17% зверталися до служби у справах дітей. 5 осіб з дітьми звернулися до притулків. 7 осіб звернулися до медичних установ щодо факту насильства над дитиною [8].

На жаль, як правило, дитина ніби залишається невидимою для правоохоронної системи під час реагування на випадки домашнього насильства, та й у більшості випадків поліція навіть і не включає цей факт до протоколу. Це підтверджують слова Галини Федькович головної юрисконсультки Центру «Жіночі перспективи», яка зазначає, що «Переважна більшість жінок які до нас звертається – це жінки з дітьми. Але якщо взяти статистику поліції по складеним протоколам – можна подумати, що від домашнього насильства потерпають тільки бездітні жінки, бо кількість постраждалих дітей становить лише близько 10% від загальної кількості випадків. Так не буває. Це означає, що не виконується норма законодавства, за якою дитина-свідок насильства автоматично стає постражданою» [8]. Очевидно, що такі ситуації є неприпустимим, адже, дитина, яка стала свідком домашнього насильства, а тим більше, якщо щодо неї були застосовані різні форми домашнього насильства є жертвою, причому незалежно від суб'єкта звернення – чи дитина звернулася особисто, чи звернулася мати або інші особи.

Після повномасштабного вторгнення рф на територію нашої країни ми стикнулися з новими викликами щодо домашнього насильства над дітьми. Зокрема, наразі відбувається різке зростання кількості розлучень, що призведе до сплеску домашнього насильства, коли один із батьків намагатиметься забрати дитину в іншого. Зокрема, упродовж 2022–2023 років до Секре-

таріату Уповноваженого ВРУ з прав людини надійшло 157 звернень щодо самовільної зміни місця проживання дитини одним із батьків. З них 41 звернення стосується переміщення дітей у межах України, 4 – вивезення дітей на тимчасово окуповану територію України, до рф або республіки білорусь, 122 – вивезення дітей в інші країни [9]. У 2023 році до Національної поліції України вже надійшло понад 216 тис. заяв та повідомлень про факти вчинення домашнього насильства, у тому числі 7 тис. – від дітей. Цього року підтвердилися факти вчинення домашнього насильства щодо 9,5 тис. дітей. За даними заступника Генерального прокурора станом на жовтень 2023 року зареєстровано понад 5 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, потерпілими в яких є діти [9]. Проте, як і до війни, так і наразі, діти – свідки домашнього насильства далеко не завжди визнаються потерпілими. Потерпілими їх визнають лише в тому випадку, коли фізичне насильство безпосередньо було спрямоване проти дитини. Що, очевидно, є неправильним, адже дитині, яка стала свідком домашнього насильства, як мінімум вже була спричинена шкода, зокрема її психічному здоров'ю.

Висновки. Протидія домашньому насильству над дітьми потребує вдосконалення національного законодавства, а також практики його застосування правоохоронними органами і судами з урахуванням реалій воєнного та повоєнного часу. Особлива увага має бути приділена проблемі захисту дітей – свідків домашнього насильства. Оскільки через не визнання їх потерпілими від домашнього насильства значно ускладнюється надання їм психологічної, соціальної та іншої допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт дослідження: Швидка оцінка ситуації щодо кібербезпеки дітей 10–18 років. Київ, 2022. 48 с.
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
4. Спіріна Т., Цвігун А. Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. Ввічливість. *Humanitas*, Вип. 2. 2023. СС. 157-162. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45840/1/T_Spirina_%D0%90_Tsvihun_%D0%92%D0%9D_2_fpsrso.pdf
5. Марта Змисла Домашнє насильство крізь призму війни. *Українська правда*. 29 листопада 2022 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>
6. Більше сексуального насильства і звернень від переселенців. *DW*. 24.08.2023. URL: <https://www.dw.com/uk/bilse-seksualnogo-nasilstva-i-zvernen-vid-pereselenciv-pid-cas-vijni/a-66605444>
7. Павленко Т.А. Домашнє насильство в умовах війни: причини та нові виклики сьогодення. Правові виклики сучасності: Матеріали круглого столу (20 грудня 2022 р.). Харків: Державний біотехнологічний університет. 2022. С. 86–89.
8. Шостак К. Окремі аспекти проблематики невизнання дитини, яка стала свідком домашнього насильства, постражданою. ЮРФЕМ. UA. 21 ГРУДНЯ 2021 Р. URL: <HTTPS://JURFEM.COM.UA/OKREMI-ASPEKTY-PROBLEMATYKY-NEVYZNANNYA-DYTYNY-YAKA-STALA-SVIDKOM-DOMASHNYOGO-NASYLSTVA-POSTRAZHDALOUY/>
9. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. 20 жовтня 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1496637>